



Hva er greia med å engasjere barn og unge?

En undersøkelse av hvordan voksne bokmeldere og formidlere vurderer oppfordringer til handling i sakprosa for barn om miljø- og klimaspørsmål

What's the point of engaging children and young adults?

A study of how adult book reviewers and mediators assess calls for action in nonfiction for children on environmental and climate issues

Nina Goga

Professor i barnelitteratur ved Høgskulen på Vestlandet.

Siste publikasjon *Verbal and visual strategies in nonfiction picturebooks. Theoretical and analytical approaches* (2021, med Sarah Hoem Iversen og Anne-Stefi Teigland).

ngo@hvl.no

Sammendrag

Nyere forskning på endringer i litterære forestillinger om barn og barndom legger vekt på hvordan barns *agency* (aktørskap) kommer til uttrykk i ord og bilder. Denne vektleggingen av barns aktørskap kan ses i sammenheng med endringer innen dannelses- og utdanningstenkning, blant annet slik det kommer til uttrykk i den nye norske læreplanens vektlegging av kritisk tenkning og UNESCOs vektlegging av *critical thinking competency*.

Materialet for denne artikkelen består primært av bokmeldinger, men også av nominasjonstekster og forlagspresentasjoner knyttet til tre miljø- og klimaengasjerte sakprosabøker for barn. Jeg undersøker her hvordan voksne bokmeldere og formidlere av sakprosa for barn forholder seg til ideen om at barn har rett til å stille spørsmål ved de praksiser og verdier voksne har et betydelig ansvar for.

For å svare på problemstillingen gjør jeg først greie for hva jeg her legger i begrepet «aktørskap», hvilken sammenheng det er mellom dette og vektleggingen av kritisk tenkning i den nye norske læreplanen, Kunnskapsløftet 2020, og kritisk tenkning som nøkkelkompetanse for bærekraftig utvikling. Jeg ser så nærmere på forskningsbidrag som undersøker hvordan barns aktørskap fremstilles i nyere barnelitteratur, og samler til slutt de ulike perspektivene i en teoridrevet innholdsanalyse av materialet, der jeg undersøker hvordan de voksne bokmelderne og formidlerne (a) vurderer hva som kjennetegner vellykket kunnskapsformidling i sakprosa for barn, (b) oppfatter oppfordringer til barns aktørskap slik det kommer til uttrykk i de tre bøkene, og (c) vurderer dette aktørskapet i forhold til de voksnes egen samfunnsrolle.

Nøkkelord

Bokmeldinger, sakprosa for barn, barns aktørskap, kritisk tenkning, Ole Mathismoen, Jenny Jordahl

Abstract

Recent research on changes in literary conceptions of children and childhood have paid attention to how child agency is expressed both verbally and visually. This emphasis on child agency can be seen in connection with changes within educational thinking. As an example, one may point to how critical thinking is emphasised in the new Norwegian school curriculum, and to how UNESCO emphasises critical thinking competence as a key competence to secure sustainable development.

The material of this article is primarily book reviews, but also nomination texts and book presentations related to three environmentally and climate engaged nonfiction books for children. I examine here how adult reviewers and mediators of nonfiction for children relate to the idea that children and young adults have the right to question the practices and values adults are greatly responsible for.

To answer this, I first explain how I, in this article, understand the concept of agency, and which connection I see between this concept and the emphasis on critical thinking in the new Norwegian school curriculum, the Knowledge Promotion Reform 2020, and critical thinking as key competence for sustainable development. I then take a closer look at research examining how child agency is addressed in recent children's literature. Finally, building on these perspectives I carry out a theory-driven content analysis of the selected material examining how adult readers (a) evaluate the characteristic of successful knowledge dissemination in nonfiction addressing child readers, (b) comprehend the invitation to child agency as expressed in the three books, and (c) respond to this agency in relation to adults' own role in society.

Keywords

Book reviews, children's nonfiction, child agency, critical thinking, Ole Mathismoen, Jenny Jordahl

Da FN i september 2015 samlet seg om de 17 bærekraftsmålene, innebar det at Norge blant annet forpliktet seg på å sikre at alle elever og studenter innen 2030 har tilegnet «seg den kompetansen som er nødvendig for å fremme bærekraftig utvikling, blant annet gjennom (...) verdsetting av (...) *kulturens bidrag til bærekraftig utvikling*» (bærekraftsmål 4.7, se FN-sambandet, 2020a, min kursiv). Ved blant annet å tematisere våre forestillinger om natur, miljø og klima og ved å stille spørsmål ved hva det vil si å være menneske, og hvilket ansvar mennesker eventuelt har for egne og andres livsbetingelser, kan litteratur for barn være eksempler på kulturens bidrag til bærekraftig utvikling.

Utgangspunktet for denne artikkelen er bokmeldinger og omtaler av tre miljø- og klimaengasjerte sakprosa-bøker for barn. Jeg er her interessert i hvordan voksne bokmeldere og formidlere av sakprosa for barn forholder seg til ideen om at barn og unge har rett til å stille spørsmål ved de praksiser og verdier voksne har et betydelig ansvar for. Bøkene bokmeldingene og omtalene tar for seg, er *Grønne greier: Om natur og miljø og sånt* (2018), *Hva er greia med klima?* (2019) og *Ville greier: Om dyr og natur og sånt* (2020). Alle er skrevet av Ole Mathismoen og illustrert av Jenny Jordahl. To av bøkene (*Grønne greier* og *Ville greier*) bygger på tegneseriesider i ukeavisen *Aftenposten Junior*.¹ Samtlige bøker henvender seg til barneleseren for at denne ved hjelp av økt kunnskap om miljø og klima skal kunne bidra til holdnings- og handlingsendring for å oppnå et mer bærekraftig samfunn.

Denne vektleggingen av forbindelsen mellom kunnskap, holdning og handling kan ses i sammenheng med det økte fokuset på kritisk tenkning slik vi finner det uttrykt i overordnet del av den nye norske læreplanen (Kunnskapsdepartementet, 2017), i UNESCOs (2017) vektlegging av *critical thinking competency* og i OECDs (2018) beskrivelse av *global competence*. I den norske læreplanen er kritisk tenkning forstått som en del av opplæringens verdigrunnlag, og «[o]pplæringen må derfor søke en balanse mellom respekt for etablert viten og den utforskende og kreative tenkningen som kreves for å utvikle ny kunnskap» (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 6). *Critical thinking competency* er en av de åtte nøkkelkompetansene UNESCO mener er nødvendig for å oppnå bærekraftsmålene. Den forklares som evnen til å stille spørsmål ved normer, praksiser og meninger, samt reflektere over egne verdier, oppfatninger og handlinger og å ta stilling i bærekraftdiskursen (UNESCO, 2017, s. 10).² Global kompetanse forstås som en flerdimensjonal evne der én av de fire dimensjonene dreier seg om barn og unges evne til å «[t]ake action for collective well-being and sustainable development» (OECD, 2018, s. 11) i en «interconnected, diverse and rapidly changing world» (s. 4).³ Globalt kompetente mennesker er «engaged to improve living conditions in their own communities and also to build a more just, peaceful, inclusive and environmentally sustainable world» (s. 11).

En utfordring knyttet til det å utvikle barns *critical thinking competency* og kunnskap som grunnlag for holdning og handling er det

Emma Tornborg (2020, s. 28) omtaler som voksenverdensens dissonans. Det vil si at voksne har holdninger knyttet til klimaspørsmål som skulle tilsi at de tok oppfordringer til handling på alvor, men at de ikke handler i samsvar med holdningene. Tornborg er også opptatt av hvordan barn kan stille spørsmål ved saker voksne tar for gitt, og at representasjoner av en slik spørsmålsstilling kan skape en fremmedgjøring hos voksne.

Jeg er interessert i å undersøke hvorvidt bokmeldingene og omtalene knyttet til Mathismoen og Jordahls klimabøker rommer en forståelse av barn som uavhengige samfunnsaktører, eller om de uttrykker en form for kognitiv dissonans hos de voksne bokmelderne og formidlerne.

For å undersøke hvordan voksne bokmeldere og formidlere av sakprosa for barn forholder seg til at barn oppfordres til å stille spørsmål ved praksiser og verdier voksne har et betydelig ansvar for, gjør jeg først greie for hva jeg her legger i begrepet «barns agency» (aktørskap), hvilken sammenheng det er mellom dette og vektleggingen av kritisk tenkning i den norske læreplanen (Kunnskapsløftet 2020) og kritisk tenkning som nøkkelkompetanse for bærekraftig utvikling. Deretter presenterer jeg nyere forskningsbidrag som undersøker hvordan barns aktørskap fremstilles i nyere barnelitteratur. Til slutt samler jeg de ulike perspektivene i en teoridrevet innholdsanalyse av et materiale primært bestående av bokmeldinger, men også nominasjonstekster og forlagspresentasjoner knyttet til Mathismoen og Jordahls klimabøker.

Kort karakteristikk av Mathismoen og Jordahls klimabøker

Alle de tre bøkene er utformet som tegneserier der dialogen mellom karakterene Ole og Jenny fungerer som overordnet strukturelt grep. *Hva er greia med klima?* har også en kronologisk struktur i og med at Ole og Jenny i denne boken legger ut på en reise som

tar dem både bakover og fremover i tid og til ulike steder der naturen påvirkes av menneskeskapte miljø- og klimaforandringer. Drivkraften i dialogene er de mange spørsmålene mellom Jenny og Ole.⁴

I alle bøkene finnes eksempler på mer eller mindre åpne verbale og visuelle oppfordringer til leserne om å bidra til en bærekraftig fremtid. Bortsett fra «test en voksen»-innslagene i *Grønne greier* er bøkene i liten grad eksplisitte i sin oppfordring til leseren om å stille spørsmål eller å handle aktivt for endring. Vi kan derimot forstå dialogene i bøkene som måter å modellere hvordan man kan stille kritiske og selvreflekterte spørsmål. I en omfattende studie av amerikansk sakprosa for barn og unge fant Joe S. Sanders (2017) at bruk av dialog er et typisk trekk ved tekster for barn som ønsker å invitere leserne til «reflective engagement with information» (s. 6).

I tillegg til dialogformen er den mest utbredte formen for oppfordring de ytringene der karakterene Ole og Jenny skisserer løsninger og fremtidsscenarioer. I *Hva er greia med klima?* spør Jenny om det er for seint å løse problemene knyttet til klimaendringene. Oles svar til henne, og potensielt også til leseren, er at det er «for sent å unngå klimaendringer helt. (...) Men det er tid nok til at det ikke skal bli mye verre!» (Mathismoen & Jordahl, 2019, upag.). Til slutt presenteres leserne for fremtidsbyene Gråbyen og Grønnbyen, og Ole og Jenny blir enige om at «[v]i har ikke tid til å somle!» Dette «vi», som ikke bare inkluderer Ole og Jenny, men vi som «vi mennesker» og derfor også det lesende barnet, finner vi også i de andre tekstene. I det som må kunne kalles epilogen i *Ville greier*, oppsummeres situasjonen slik: «Vi må tenke oss veldig godt om hver gang vi får lyst til å bygge noe i naturen» (Mathismoen & Jordahl, 2020, s. 140). Jeg undersøker om de voksne bokmelderne og formidlerne vektlegger og kommenterer oppfordringen til å tenke seg om og til ikke å somle i sine vurderinger og omtaler av bøkene. Og hvis de kommenterer oppfordringen, hvordan vur-

derer de den med tanke på at den også kan innebære at barn stiller spørsmål ved voksnes normer, praksiser og meninger?

Det å studere omtalene og resepsjonen av disse bøkene kan være interessant av flere grunner. For det første er bøkene utgitt etter at FN presenterte de 17 bærekraftsmålene. For det andre er deler av bøkene publisert i en riksdekkende ukeavis som når mange lesere i barneskolealder. For det tredje har bøkene fått relativt stor oppmerksomhet både i media og i ulike fora for utveksling av tanker og ideer om både barnelitteratur og klima- og miljø.⁵ Sist, men ikke minst, kan det være interessant å studere nettopp bokmeldinger, nominasjonstekster og forlagstekster, eller det vi med Gérard Genette (1997, s. 344) kanskje kan kalle epitekster, fordi slike tekster også kan være viktige innganger til forståelsen av en bok. Mer konkret kan disse tekstene være avgjørende for innkjøp og profilering av bøkene både i offentlige bibliotek og i skolebibliotek og dermed få betydning for barns tilgang til dem. Tekstene kan også være med å avgjøre om bøkene leses i klasserommet, inkluderes i leselister eller blir pensum i utdanninger med relevans for barn og unge.

Barns aktørskap

I den følgende gjennomgangen ser jeg først på hvordan begrepet *agency* blir forstått innenfor barndomsforskningen og barnelitteraturforskningen. Deretter knyttes forståelsen av begrepet til sentrale kompetanser i dagens utdanningsdiskurs. Til slutt presenterer jeg noen eksempler på hvordan forståelser av barns aktørskap er blitt aktivert i analyser av nyere barnelitteratur.

Begrepet *agency* eller aktørskap har de to siste tiårene vært et nøkkelbegrep innen barndomsforskning. En etablert definisjon av aktørskap finner vi i *Key concepts in childhood studies* (James & James, 2008), der det heter at aktørskap dreier seg om «[t]he capacity of individuals to act independently» (s. 9). Det siste tiåret ser vi også at aktør-

skap diskuteres innen forskning med interesse for hvordan barn og barndom fremstilles i barne- og ungdomslitteratur. Et tegn på dette er at *agency* blir et av de nye nøkkelordene i den reviderte utgaven av *Keywords for children's literature* (2021). Der drøftes aktørskap og barnelitteratur innenfor tre ulike områder: med tanke på de barnelitterære karakterene, med tanke på den implisitte barneleseren og med tanke på barns rolle i produksjon og resepsjon av litteratur (Christensen, 2021, s. 11). I denne undersøkelsen dreier det seg om aktørskap med tanke på den implisitte leseren. Det vil si hvordan de voksne bokmelderne og formidlerne møter det aktørskapet, den kritiske tenkningen og de handlingene blant annet dialogene i *Grønne greier*, *Hva er greia med klima?* og *Ville greier* legger opp til i møte med leserne.

Det å tilskrive barn aktørskap bygger på en ide om at barn kan forstås som uavhengige samfunnsaktører, og at de ikke bare har evne til å gi uttrykk for egne meninger om saker som angår dem, men at deres meninger også bør ha betydning for de endringer som må finne sted i samfunnet mer generelt (James & James, 2008, s. 9). Et spørsmål i forlengelsen av dette er i hvor stor grad barn kan bidra til samfunnsendring all den tid de står utenfor de samfunnsordningene som tar beslutninger (s. 11). Dette henger også sammen med en nærmest iboende utfordring med begrepet barns aktørskap, nærmere bestemt det som har å gjøre med «the generational order». I en sammenlikning av henholdsvis romantikkens, reformpedagogikkens og den tyske Kinderlädenbevegelsens forståelse av og oppfordring til barns aktørskap, viser Meike S. Baader (2016) at dette aktørskapet alltid er «bound up with a negotiation of generational orders in the relevant context» (s. 145), og at den handlekraften barn tiltros i alle disse historiske kontekstene, blir sett på som det som «might save or redeem the world» (s. 146).

I forbindelse med aktørskap knyttet til miljø- og klimaspørsmål kan det være relevant å trekke inn begrepene «økoborger-

skap» og «økoborger». En økoborger er en som er seg bevisst at miljøet ikke bare eksisterer for å tjene menneskers behov (Heggen et al., 2019), og som viser «a total practice of responsibility between individuals and their political, social, economic and natural environments» (Gericke et al., 2019, s. 47). Å kunne sette holdning om til handling er også noe Andrew Dobson (2006, s. 449) mener kjennetegner det han omtaler som økologisk medborgerskap. Han understreker at ens posisjon «in the field of ecological citizenship is determined (at the level of the individual) by how one lives in the structures within which one finds oneself» (s. 449).

Utviklingen av en forståelse av barns aktørskap og barns rett til medvirkning viser seg også i nyere utdanningsdiskurser. På bakgrunn av OECDs strategier for «better skills» (OECD, 2012), Stortingsmeldinger (Meld. St. 28, 2015–2016) og NOU-er (NOU 2014: 7; NOU 2015: 8) i kjølvannet av arbeidet til Ludvigsen-utvalget, ble det i arbeidet med nye norske læreplaner viktig å gi større plass til kompetanser som kan utvikle og realisere kritisk tenkning hos barn og unge. I læreplanen for norskfaget (Utdanningsdirektoratet, 2020) er kritisk tenkning blant annet implementert i kjerneelementet kritisk omgang med tekst. På et overordnet nivå dreier det seg der om å «kunne reflektere kritisk over hva slags påvirkningskraft og troverdighet tekster har» (Utdanningsdirektoratet, 2020). I kompetansemålene for ulike trinn kan kritisk tenkning for eksempel inngå i det å «utforske og beskrive samspillet mellom skrift, bilder og andre uttrykksformer» (7. trinn) og i det å «utforske og reflektere over hvordan tekster framstiller unges livssituasjon» (10. trinn).

For å forstå fremstillingen av barns aktørskap og økoborgerskap i tekster for barn og unge kan vi dra vekslers på det Alice Curry (2020) kaller «ecocritical reading of the adult-child power hierarchy» (s. 254). Curry tar utgangspunkt i Clémentine Beauvais' begrep «the mighty child», som utfordrer Maria Nikolajevas «aetonormativity»-begrep (det at

det alltid til slutt er voksne som bestemmer). Curry ser Beauvais' begrep som svært viktig for alle som er opptatt av barns mulighet til å påvirke endringer i sin egen fremtid, og hun spør «what happens when this future is not secure and when the very concept of a child's wide open future is thrown into question?» (s. 255). For barnelitteraturen vil konsekvensen av et slikt spørsmål ifølge Curry være at den utforsker «*new subject positions* and look to new environmental subjectivities cognizant of the problems today's children have inherited and deeply aware of the challenges that lie ahead» (s. 261, min kursiv). I analysen av mitt materiale dreier det seg om å undersøke i hvilken grad de voksne bokmelderne og formidlerne identifiserer og forholder seg til de eventuelt nye miljø- og klimabevisste subjektposisjonene Mathismoen og Jordahl tilbyr leserne.

Ana Belen Martínez García (2020) har studert fiktive så vel som biografiske tekster om Greta Thunberg nettopp med tanke på en slik ny og klimaengasjert subjektposisjon. Hun undersøker hvordan tekstene konstruerer «an activist self», som gjennom emosjonelt engasjerte og kritisk reflekterte taler retter seg mot de voksnes kognitive dissonans. Også Sinéad Moriarty (2021) er opptatt av de siste årenes Thunberg-biografier og har undersøkt dem med tanke på hvordan de inngår i et etablert skjema for heltefortellinger. Moriarty viser at selv om biografiene delvis innebærer «shifts in the hero narrative in children's literature, the individualism and exceptionalism which characterize the hero narrative remain firmly in place». Fordi bøkene individualiserer en kamp som burde være kollektiv, mener Moriarty at de ikke nødvendigvis eigner seg som økopedagogiske tekster. I sammenheng med Mathismoen og Jordahls bøker kan det være relevant å spørre hvordan voksne lesere i ulike bokmeldinger og omtaler forholder seg til eventuelle spørsmål om voksnes og barns ansvar, og om ansvaret er fellesskapets eller enkeltmenneskets.

Metodisk fremgangsmåte og karakteristikk av materialet

Det er altså ikke bøkene i seg selv, men bokmeldinger, nominasjonstekster og forlagspresentasjoner av Mathismoen og Jordahls tre klimabøker som er mitt materiale.⁶ Mens forlagstekstene inngår i oversikten over det Genette (1997, s. 347) forstår som epitekster fordi forfatter (og illustratør) trolig har vært involvert i utformingen på en eller annen måte, representerer bokmeldingene og nominasjonstekstene en type fristilt tekst der de som har laget boken, ikke har vært involvert i utformingen. Likevel, og uavhengig av dette med involvering, har de tre teksttypene det til felles at de kan ha betydning for hvorvidt og hvordan potensielle lesere vil interessere seg for, og forstå, bøkene (s. 2). Og ikke bare det: Til forskjell fra det Genette kaller peritekster, har epiteksten mulighet til å nå flere lesere enn dem som faktisk leser bøkene. Tekstene i mitt materiale vil i første omgang nå voksne lesere som så skal ta avgjørelser på vegne av barn om hvorvidt bøkene skal bli tilgjengelige for dem og eventuelt også lest.

Jeg har samlet materialet ved hjelp av søk i Atekst, på forlagets nettsider og på nettsider der bøkene enten er blitt meldt (som nrk.no, barnebokkritikk.no og serienett.no) eller nominert til ulike litteraturpriser. Til sammen omfatter materialet én forlagsomtale av hver av bøkene, to nominasjonstekster⁷ og 20 bokmeldinger/omtaler (ni av *Grønne greier*, seks av *Hva er greia med klima?* og fem⁸ av *Ville greier*). Flertallet av bokmeldingene er skrevet av etablerte barnelitteraturkritikere og publisert i medier med tradisjon for å omtale barnelitteratur, som barnebokkritikk.no, NRK, *Dag og Tid* og *Periskop*. Noen bokmeldinger finnes på nettsider og i fagtidsskrift med interesse for miljø og klima, som Besteforeldrenes Klimaaksjon, *Ren Mat*, *Fjell og Vidde* og *Jakt & Fiske*, og er ikke skrevet av typiske barnelitteraturkritikere. De fleste meldingene har trolig hatt nokså begrenset plass til disposisjon, mens noen, som meldingene på barnebokkritikk.no, NRK og i *Periskop*, har hatt mer

spalteplass å boltre seg på.⁹ Et annet felles trekk ved flertallet av tekstene i materialet er at bøkene får overveiende god mottakelse, også der melderer stiller spørsmål ved ulike trekk ved dem.

Metodisk er undersøkelsen motivert av prinsippene for teoridrevet innholdsanalyse (Hsieh & Shannon, 2005). Det vil her si at materialet er studert med tanke på å identifisere ytringer som kan systematiseres i kategorier utviklet på bakgrunn av bestemte teoretiske perspektiv. Det teoretiske grunnlaget for min undersøkelse består av relevante perspektiv på barns aktørskap og på hvordan litteratur for barn fremstiller barns aktørskap og aktive subjektposisjoner. Mer konkret innebærer det at materialet er sortert og registrert ut fra hva de voksne leserne mener kjennetegner vellykket sakprosa for barn, og hvordan oppfordringer til barns aktørskap blir omtalt, forstått og diskutert i bokmeldingene og omtalene. I selve kartleggingsarbeidet ble ytringer registrert i følgende innholdskategorier: a) Hva kjennetegner vellykket sakprosa for barn? b) Hvordan forstår bokmelderne og formidlerne at bøkene oppfordrer til å stille spørsmål ved normer, praksiser og meninger og til å reflektere over egne verdier, oppfatninger og handlinger samt ta stilling i bærekraftdiskursen? c) Hvordan vurderer de oppfordringene og handlingene det oppfordres til? I det følgende presenterer jeg først funnene fra innholdsanalysen før jeg kort kommenterer og avslutningsvis oppsummerer og diskuterer dem.

Hva kjennetegner vellykket kunnskapsformidling i sakprosa for barn?

I de innsamlete bokmeldingene og omtalene av Mathismoen og Jordahls bøker finnes det få eksplisitt normative utsagn om hva som kjennetegner en vellykket kunnskapsformidling i sakprosa for barn. Synspunkter på dette kan likevel spores i omtaler av bøkens kvaliteter. I forlagstekstene leg-

ges det vekt på at kunnskapsstoffet, som kan være «tungt og komplisert» (Ena, u.å.a), formidles på «en morsom og lettfattelig måte» (Ena, u.å.a; u.å.b). Også flere bokmeldere legger vekt på at fakta er forklart klart og enkelt (Chetwynd, 2018; Krøvel-Velle, 2020) og at humor (Krøvel-Velle, 2020) eller bøkens underholdningsverdi (Straume, 2018; LS, 2018; Løken, 2020; Skancke, 2020) er viktige kvaliteter ved bøkens kunnskapsformidling. Dette gjelder spesielt for *Grønne greier* og *Ville greier*. Silje Bekeng-Flemmen (2020), som har meldt *Ville greier*, mener likevel at selv om boken forsøker «å skape en balanse mellom undring, fascinasjon og alvorlig budskap», er dialogen mellom Ole og Jenny «prektig pedagogisk og humørløs inn-til det uutholdelige» (s. 14).

Når det gjelder *Hva er greia med klima?*, legges det derimot mer vekt på de pedagogiske, lærebokrelaterte kvalitetene enn på humor (Fjeldberg, 2019). Kan hende skyldes dette en generell oppfatning av at denne midterste og frittstående utgivelsen håndterer en mer alvorlig og gjennomgripende problemstilling.

Samlet sett kan det se ut til at de voksne bokmelderne og formidlerne vurderer det som positive kvaliteter hvis sakprosa for barn kan formidle komplisert, og også alvorlig, kunnskap til barn på måter som gjør fagstoffet lett tilgjengelig og ikke for mentalt og emosjonelt utfordrende. Denne holdningen kan henge sammen med den tradisjonelt rådende holdningen til barnelitteratur om at denne ikke må ta håpet fra leseren, forstått slik at om et tema er komplisert eller alvorlig, så må det formidles slik at leseren ikke mister livsmot og virkelyst ved endt lesing.¹⁰ Når de voksne leserne oppvurderer humor som et formålstjenlig grep for å dempe Alvoret i situasjonen eller bevare barnets, og kanskje også den voksnes, uskyld, lar de fleste av dem også være å gå inn på litteraturens mulighet for å skape emosjonelt engasjerte og kritisk reflekterte aktivistiske personer (Martínez García, 2020) eller å tilby barn nye subjektposisjoner i møte

med voksne (Curry, 2020). Unntaket her er Egon Låstad, som legger vekt på at bøkene kjennetegnes «av en faglig nærhet til materialet og et smittende engasjement som virker ektefølt og logisk. Tematikken er alvorlig, men formidlingsgleden gjør det fornøydig å lese og lære» (Låstad, 2020). Låstad konkluderer likevel med at budskapet i bøkene er «at det som er viktig også kan være gøy» (Låstad, 2020).

Hvordan vektlegges og vurderes oppfordring til leseren om å stille spørsmål ved normer, praksiser og meninger?

Spørsmålene som former de neste innholds-kategoriene, forutsetter at de meldte og omtalte bøkene inneholder oppfordringer til barn om å tenke kritisk og å reflektere over egne verdier, oppfatninger og handlinger og kanskje også ta stilling i bærekraftdiskursen. I tillegg forutsetter spørsmålene at de voksne leserne legger vekt på dette elementet i sine omtaler og vurderinger av bøkene. Jeg tar først for meg hvordan bokmeldingene og omtalene vektlegger oppfordringen til barneleserne, og så, i den grad det skjer, hvordan oppfordringene vurderes av de voksne bokmelderne og formidlerne.

I grove trekk kan vi si at flertallet av tekstene i materialet kommenterer at bøkene oppfordrer leserne til å gjøre en innsats og til å ta vare på naturen. Det er særlig det å spise økologisk og/eller kortreist mat (Løken, 2018) og å sortere eller bruke mindre plast (Tangen & Skyberg, 2018) som i materialet trekkes frem som eksempler på slik innsats. De fleste bokmelderne er positive til disse oppfordringene til å gjøre noe. Enkelte av dem har selv fått «aha-opplevelser» (Straume, 2018), eller mener også voksne kan bli utfordret til handling (Støylen, 2018). Løken (2018) påpeker at klimaskeptiske foreldre kanskje vil «hive den [Grønne greier] rett i peisen». Noen problematiserer at oppfordringen er personorientert fremfor struktur- og samfunnsorientert (Tangen & Skyberg, 2018; Fjeldberg, 2019),

og at noen av problemene som diskuteres i boken, er «områder hvor de voksne krangler» (Løken, 2018).

Et knippe bokmeldinger kommenterer at bøkene ikke serverer leserne ferdige meninger, men er opptatt av «å gi kunnskap og få leseren til å *tenke* når de skal ta stilling eller handle» (Chetwynd, 2018). Anne Cathrine Straume (2018) ser en sammenheng mellom spørsmålene karakteren stiller, og spørsmål leseren også kan lure på. Elizabeth Schei (2018) mener *Grønne greier* involverer heller enn skjerner barna i samfunnsdebatten, og advarer leserne av *Fjell og Vidde* om at hvis de leser boken, kommer de «til å bli utfordret på hvorfor dere skal fly i sommer, hvorfor det er kjøtt til middag» (s. 122).

Gjennomgående uttrykker de voksne bokmelderne og formidlerne en positiv holdning til bøkens oppfordringer til barn om å gjøre en innsats, i hvert fall de formene for innsats som avgrenser seg til hverdagsituasjoner. Blant dem som kommenterer det, vurderes det også som positivt at bøkene kan være en støtte for barn med tanke på det å utfordre voksne. De voksne bokmelderne anerkjenner altså at bøkene tilbyr leserne en aktiv og kritisk tenkende subjektposisjon i bøkene, men også denne anerkjennelsen er begrenset til hverdagsituasjoner og private arenaer. Kanskje kan det diskuteres om de voksne bokmeldernes positive vurderinger av bøkens oppfordringer til barns engasjement i hverdagslige og isolerte situasjoner (som resirkulering) er uttrykk for en kognitiv dissonans (Tornborg, 2020). Ved å akseptere bøkens vektlegging av enkeltløsninger og individuelt ansvar problematiseres ikke de mer gjennomgripende konsekvensene for både «the generational order» og for forståelsen av en mer gjennomgripende strukturell makt- og ansvarsfordeling. Dette har paralleller til det Moriarty (2021) finner og problematiserer i biografiene om Greta Thunberg. Ifølge Moriarty kan fokuset på individet og den enkeltes handlinger komme i konflikt med «the necessarily communal nature of environmental action».

Hvordan vurderes handlingene det oppfordres til?

På bakgrunn av den overveiende positive innstillingen hos bokmelderne til bøkens oppfordringer til barn om å kildesortere og bygge insekthotell, er det interessant å notere at den anmeldelsen som er mest detaljert og mest kritisk til «vektleggingen av individuell praksis» (Tangen & Skyberg, 2018) for å løse miljø- og klimaproblemene, ikke er skrevet av etablerte barnelitteraturkritikere, men av en samfunnsgeograf og en sosiolog. Det er også disse og noen andre (Løken, 2018, 2020 og Fjeldberg, 2019) som problematiserer de konkrete handlingene bøkene oppfordrer til. Et trekk ved denne kritikken er at det stilles spørsmål ved hvem som har ansvaret for å handle, og et samlet poeng er at det *ikke primært* er barna. På litt ulikt vis kan vi si at Karl Fredrik Tangen og Lisbeth Fullu Skyberg, Guri Fjeldberg og Knut-Anders Løken alle berører spørsmålet om ansvar (Moriarty, 2021), men også om skyld og uskyld. Det bør i tillegg nevnes at Bekeng-Flemmen (2020) trekker inn begreper som ansvar og skyld, men kun i ingressen og i sammenheng med en kritikk av det hun omtaler som «tidvis nesten uutholdelig pedagogiske leksjoner i natur, skyld og ansvar». Her er det altså ikke spørsmålet om skyld og ansvar som er problemet, men dialogformatet i bøkene.

Fjeldberg er den som er mest opptatt av barnets uskyld. Hun anerkjenner at Mathis-moen og Jordahl tar «ansvar på lesernes vegne» (2019), men mener at de også pålegger dem et moralsk ansvar de ifølge henne ikke er i stand til å ta. Noe innforstått, blant annet fordi hun bygger argumentasjonen rundt et utsagn av Josefine Winther, ser Fjeldberg ut til å mene at barn gjerne kan skjermes fra informasjon om klimaspørsmål, og dermed, kan vi kanskje spørre, også slippe å handle.

Tangen og Skyberg (2018) skriver at samtidig som barn kan «formes, læres opp og dannes», må håpet være at også foreldre «av-læres dårlige vaner og opportunistisk bruk av miljøet». De anerkjenner at barn er «i po-

sisjon til å mase på at foreldrene skal resirkulere og ikke bruke plast», men mener at de individuelle løsningene bøkene presenterer og oppfordrer til, er «symbolske øvelser som mister både samfunnsnivå og helhet». Tangen og Skyberg er de som tydeligst tematiserer «the generational order» når de mener at barn kan være med å ta ansvar og tåle flere forslag til hvordan det er mulig å gjøre noe med samfunnets strukturelle og ofte økonomisk betingete sider. I tillegg synes de å mene at bøkene tydeligere kunne plassert ansvar, og skyld, hos voksne, og at dette ansvaret, men ikke skylden, er noe barn kunne bli innlemmet i sammen med samfunnsorienterte og helhetstenkende voksne.

Der Tangen og Skyberg går detaljert inn i en samfunns- og livsstilsanalyse for å støtte opp om egen argumentasjon, er Løken mer opptatt av argumentasjonen i bøkene til Mathismoen og Jordahl. Han mener de to «styrer unna når de nærmer seg følelser» (2018), og at de stedene en kunne forvente at teksten samlet seg i et større poeng, blir den «tafatt» og «omtrentlig» (2020). Problemet, slik Løken ser ut til å forstå det, er at bøkene ikke våger å ta det aktivistiske og kritiske skrittet helt ut. Der Mathismoen og Jordahl kunne beskrevet hvordan gjennomgripende og nødvendige endringer trolig vil kreve radikale og omfattende handlinger, blir temaet for ladet eller følsomt til at det kan presenteres i bøker for barn. Men kanskje det er nettopp fordi de ikke går så langt at Løken (2020) også kan anbefale *Hva er greia med klima?* til klimaskeptiske foreldre.

Mye begeistring og litt vilje til å bli utfordret

For å oppsummere skal jeg diskutere en eventuell sammenheng mellom funnene fra de ulike innholdskategoriene. Som jeg har vist, ser de voksne bokmeldernes møter med *Grønne greier*, *Hva er greia med klima?* og *Ville greier* ut til å være gjennomgående positive når det gjelder blandingen av humor og naturfaglig kunnskap, og når det gjel-

der bøkens oppfordring til å gjøre noe og til å innta en ny miljøengasjert subjektposisjon når dette innebærer handlinger som kil-desortering, gjenbruk og redusert forbruk av for eksempel plast. Denne formen for barns aktørskap kan med andre ord sies å bli ønsket velkommen. Innledningsvis spurte jeg om det ville være spor i materialet av at bokmelderne og formidlerne problematiserte dette aktørskapet i lys av de voksnes egen samfunnsrolle. Materialet viser at bokmelderne i mindre grad reflekterer over hvordan eller hvorvidt oppfordringen til barns aktørskap kan ramme voksnes vurderinger og handlinger. Det er antydninger i mitt materiale til innsikt i at hvis barn blir motivert av bøkene til å tenke kritisk og stille spørsmål om miljø og klima, så kan de også komme til å utfordre voksnes holdninger og handlinger. Noen steder reflekterer de voksne også over at de selv har lært noe eller har ansvar for å bidra til endring.

Kun i noen få tekster i materialet settes det aktørskapet bøkene kan sies å oppfordre til, inn i en større bærekraftdiskurs, men konsekvensen av denne horisontutvidelsen handler ikke om voksnes kognitive dissonans, snarere handler det om en kritikk av Mathismoen og Jordahl. Bokmelderne etterlyser at bøkene viser vei til et mer radikalt aktørskap, og at barn blir presentert for kunnskap om mer komplekse sammenhenger som også vil innebære at voksnes handlingsansvar blir tydeligere for leserne. Sagt med andre ord er det mindre konfliktfylt om barn stiller kritiske spørsmål ved foreldrenes bruk av plastposer enn om barn problematiserer sosiale forskjeller, utnyttning av arbeidskraft og om det er nødvendig med økonomisk vekst. De bokmelderne som er kritiske til Mathismoen og Jordahls fokus på den enkeltes bidrag uten å sette det inn i større samfunnsmessige sammenhenger, antyder dermed at sakprosa for barn ikke bare må formidle kunnskap på en lett og lystig måte, men også gi plass til mer alvor og kritisk refleksjon.

Aktørskap på en armlengdes avstand

Det overordnede målet for denne undersøkelsen var å finne ut hvordan voksne bokmeldere og formidlere av sakprosa for barn om miljø- og klimaspørsmål forholder seg til at barn oppfordres til å tenke kritisk og handle aktivt i møte med praksiser og verdier voksne selv er en ansvarlig del av. Ved å undersøke hva bokmelderne og formidlerne mener kjennetegner kunnskapsformidlingen i sakprosa for barn, og hvordan de forstår og vurderer tre sakprosabøkers oppfordringer til barn om å bidra med holdninger og handlinger for å redde verden, fant jeg ut at de voksne leserne er positive til at barn oppfordres til et tydeligere aktørskap,

så lenge det gjelder hverdagsnære problemstillinger knyttet til miljø og klima. I mindre grad gjøres det koblinger til voksnes aktørskap, eller til hvordan tydeligere aktørskap for barn også kan få konsekvenser for voksne. Det er med andre ord liten interesse for å koble bøkene og vurderingen av dem opp mot en mer kompleks bærekraft-diskurs. At det ikke skjer, reflekterer kanskje et ønske om at sakprosa for barn må ivareta barns uskyld. De voksne bokmeldernes og formidlernes begeistring, eller kanskje letelse, for bøkens humoristiske visuelle, men også verbale, stil kan være et uttrykk for at de synes bøkene lykkes i nettopp det, å bevare uskylden og å holde ansvar og skyld på en armlengdes avstand fra voksne.

Noter

- 1 Første gang tegneserien stod på trykk, var i *Aftenposten Junior* i april 2016 (19.–25. april). «Grønne greier» ble presentert som en «Ny miljøserie (...) om klima, miljø og den innmari fine planeten vi bor på» (Mathismoen & Jordahl, 2016, s. 18). I denne første tegneseriesiden er de to serieskaperne opptatt av å presentere seg for leseren og forklare hvorfor de vil lage serien. De gir også leseren noen smakebiter på temaer de er opptatt av, og avslutter med at «det kommer til å bli knallbra. Sees snart!» (s. 18).
- 2 De andre kompetansene er *systems thinking competency, anticipatory competency, normative competency, strategic competency, collaboration competency, self-awareness competency* og *integrated problem-solving competency* (UNESCO, 2017, s. 10).
- 3 De andre dimensjonene er evnen til å «examine issues and situations of local, global and cultural significance», «understand and appreciate different perspectives and world views» og til å «establish positive interactions with people of different national, ethnic, religious, social or cultural backgrounds or gender» (OECD, 2018, s. 7–8).
- 4 I de to første bøkene er det som oftest Jenny som stiller spørsmål. Dette har vært påpekt av flere (Straume, 2019; Bakken, 2019) og er kanskje derfor mer balansert i den siste boken.
- 5 Serieskaperne har blant annet vært invitert til litteraturfestivaler som Se og Les (Bergen 2020) og Kapittel (Stavanger 2018 og 2020). Utdrag fra *Grønne greier* presenteres i undervisningsopplegg på naturfag.no, og både *Grønne greier* og *Hva er greia med klima?* er foreslått på boklisten til Bærekraftsbiblioteket (FN-sambandet, 2020b).
- 6 Ulike aspekter ved bøkene er undersøkt i andre forskningstekster (Bakken, 2019; Bjørnstad, 2020).
- 7 *Grønne greier* ble nominert til Brageprisen i 2018 og *Hva er greia med klima?* til Kulturdepartementets fagbokpris i 2019.
- 8 Boken ble utgitt i oktober 2020 og har per 1. april 2021 fått fem bokmeldinger/omtaler.
- 9 Da dette ikke er en artikkel om barnelitteraturkritikkens vilkår og kjennetegn, viser jeg her til andre studier som kan gi mer utfyllende kunnskap om dette (Hambro, 1996; Vold, 2000; Goga, 2011; Christensen-Scheel, 2012).
- 10 Denne holdningen har funnet støtte i K. E. Løgstrups korte, men svært innflytelsesrike, tekst fra 1969 om moral og barnebøker (se Løgstrup, 1969).

Referanser

- Baader, M. S. (2016). Tracing and contextualising childhood agency and generational order from historical and systematic perspectives. I F. Esser, M. S. Baader, T. Betz & B. Hungerland (red.), *Reconceptualising agency and childhood* (s. 135–149). Routledge.
- Bakken, J. (2019). Monologiske miljødialoger – Ole Mathismoen og Jenny Jordahls tegneserie *Grønne greier*. *Sakprosa*, 11(3). <https://doi.org/10.5617/sakprosa.6536>
- Bekeng-Flemmen, S. (2020, 12. desember). Den vanskelige dialogen. *Klassekampen*, s. 14.
- Bjørnstad, R. (2020). *Framstillinger av klimaendringer i norsk sakprosa for barn og unge: En studie av Før øya synker (2018) og Hva er greia med klima? (2019)* [Masteroppgave]. Høgskolen i Innlandet.
- Chetwynd, I. G. (2018). Barnas grønne bibel. <https://www.besteforeldreaksjonen.no/2018/05/barnas-gronne-bibel/>
- Christensen, N. (2021). Agency. I N. Christensen, P. Nel & L. Paul (red.), *Keywords for children's literature* (2. utg., s. 10–13). New York University Press.
- Christensen-Scheel, B. (2012). Barnelitteraturkritikkens samtidige estetikk. *Barnelitterært forskningstidsskrift*, 3(1). <https://doi.org/10.3402/blft.v3i0.19519>
- Curry, A. (2020). The power and potential: An ecocritical reading of twenty-first-century childhood. I N. op de Beeck (red.), *Literary cultures and twenty-first-century childhoods* (s. 253–265). Springer.
- Dobson, A. (2006). Ecological citizenship: A defence. *Environmental Politics*, 15(3), 447–451. <https://doi.org/10.1080/09644010600627766>
- Ena. (u.å.a). Hva er greia med klima? <https://www.vigmostadbjorke.no/Hva-er-greia-med-klima/I9788241950223>
- Ena. (u.å.b). Ville greier – om dyr og natur og sånt. <https://www.vigmostadbjorke.no/Ville-greier-om-dyr-og-natur-og-s%C3%A5nt/I9788241951169>
- Fjeldberg, G. (2019, 1. november). Denne klimaboken kan skape fremtidsangst. *Bergens Tidende*, s. 46.
- FN-sambandet. (2020a). God utdanning. <https://www.fn.no/om-fn/fns-baerekraftsmaal/god-utdanning>
- FN-sambandet. (2020b). Bærekraftsbiblioteket. <https://www.fn.no/Undervisning/5-7-trinn/baerekraftsbiblioteket>
- Genette, G. (1997). *Paratexts: Thresholds of interpretation*. Cambridge University Press.
- Gericke, N., Boeve-de Pauw, J., Berglund, T. & Olsson, D. (2019). The sustainability consciousness questionnaire: The theoretical development and empirical validation of an evaluation instrument for stakeholders working with sustainable development. *Sustainable Development*, 27, 35–49. <https://doi.org/10.1002/sd.1859>
- Goga, N. (2011). Det sublime og det skjønne som estetisk kvalitet i nyere norsk bildebokkritikk. *Barnelitterært forskningstidsskrift*, 2(1). <https://doi.org/10.3402/blft.v2i0.5833>
- Hambro, L. (1996). Det usynlige barnet – den usynlige boken: Kritikken av barne- og ungdomsbøker – muligheter og utfordringer. I C. Lunde (red.), *Det glatte lag: Tanker om litteraturkritikk* (s. 181–199). Aschehoug.
- Heggen, M. P., Sageidet, B. M., Goga, N., Grindheim, L. T., Bergan, T., Krempig, I. W., Utsi, T. Aa. & Lynngård, A. M. (2019). Children as eco-citizens? *NorDiNa*, 15(3), 387–402. <https://doi.org/10.5617/nordina.6186>
- Hsieh, H.-F. & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research*, 15(9), 1277–1288. <https://doi.org/10.1177/1049732305276687>
- James, A. & James, A. (2008). *Key concepts in childhood studies*. Sage.
- Krøvel-Velle, S. (2020, 14. november). Går tett på dyr og natur. *Hallingdølen*, s. 44.
- Kunnskapsdepartementet (2017), *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del-samlet/>
- LS. (2018, 24. september). Natur og miljø og sånt. *Ren Mat*, s. 65.

- Løgstrup, K. E. (1969). Moral og børnebøger. I S. M. Kristensen & P. Ramløv (red.), *Børne- og ungdomsbøger: Problemer og analyser* (s. 19–26). Gyldendal.
- Løken, K.-A. (2018, 25. mai). Omdiskuterte greier og sånt. <https://www.barnebokkritikk.no/omdiskuterte-greier-og-sant/#.X9NBithKg2w>
- Løken, K.-A. (2020, 7. februar). Dommedag som underholdning. <https://www.barnebokkritikk.no/dommedag-som-underholdning/#.X9NB19hKg2w>
- Låstad, E. (2020, 21. desember). Hefdig om naturen. <http://serienett.no/serienett/anmeldelser/ville-greier-om-dyr-og-natur-og-sant/>
- Martínez García, A. B. (2020). Constructing an activist self: Greta Thunberg's climate activism as life writing. *Prose Studies*, 1–18. <https://doi.org/10.1080/01440357.2020.1808923>
- Mathismoen, O. & Jordahl, J. (2016, 19.–25. april). Grønne greier. *Aftenposten Junior*, s. 18.
- Mathismoen, O. & Jordahl, J. (2018). *Grønne greier: Om natur og miljø og sånt*. Ena forlag.
- Mathismoen, O. & Jordahl, J. (2019). *Hva er greia med klima?* Ena forlag.
- Mathismoen, O. & Jordahl, J. (2020). *Ville greier: Om dyr og natur og sånt*. Ena forlag.
- Meld. St. 28 (2015–2016). *Fag – Fordypning – Forståelse — En fornyelse av Kunnskapsløftet*. Kunnskapsdepartementet.
- Moriarty, S. (2021, antatt for publisering). Modeling environmental heroes in literature for children: Stories of youth climate activist Greta Thunberg. *The Lion and the Unicorn*, Special issue (2021).
- NOU 2014: 7. *Elevenes læring i fremtidens skole: Et kunnskapsgrunnlag*. Kunnskapsdepartementet.
- NOU 2015: 8. *Fremtidens skole: Fornyelse av fag og kompetanser*. Kunnskapsdepartementet.
- OECD (2018). *Preparing our youth for an inclusive and sustainable world: The OECD PISA global competence framework*. <https://www.oecd.org/pisa/Handbook-PISA-2018-Global-Competence.pdf>
- OECD (2012). *Better skills, better jobs, better lives: A strategic approach to skills policies*. Paris: OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/9789264177338-en>
- Sanders, J. S. (2017). *A literature of questions: Nonfiction for the critical child*. University of Minnesota Press.
- Schei, E. (2018, 8. juni). Lekende lett om vanskelige ting. *Fjell og Vidde*, s. 122.
- Skancke, T. W. (2020, 23. desember). Vilt bra! *Jakt & Fiske*. <https://jaktogfiske.njff.no/2020/12/vilt-bra>
- Straume, A. C. (2018, 11. mai). Grundig om grønne greier. <https://www.nrk.no/kultur/grundig-om-gronne-greier-1.14041860>
- Straume, A. C. (2019, 6. november). Barnebok om klima blir for tung på labben. <https://www.nrk.no/anmeldelser/anmeldelse-hva-er-greia-med-klima-av-ole-mathismoen-og-jenny-jordahl-1.14762722>
- Støylen, J. K. (2018, 7. desember). Gøy med grønt skifte. *Dag og Tid*, s. 31.
- Tangen, K. F. & Skyberg, L. F. (2018, 14. november). Kultur for barn i miljøtematiseringens tid. *Periskop*. <https://www.periskop.no/kultur-for-barn-i-miljotematiseringens-tid/>
- Tornborg, E. (2020). Didaktik, estetikk, antropocentrism – ekopoesi för barn. I C. Löwe & Å. N. Skåve (Red.), *Didaktiske perspektiv på hållbarhetsteman i barn- och ungdomslitteratur* (s. 20–38). Natur & Kultur.
- UNESCO. (2017). *Education for sustainable development goals: Learning objectives*. Paris: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000247444/PDF/247444eng.pdf.multi>
- Utdanningsdirektoratet. (2020). Læreplan i norsk. <https://data.udir.no/kl06/v201906/laereplaner-1k20/NOR01-06.pdf?lang=nob>
- Vold, K. B. (2000). Bør vi stille andre spørsmål til barnebokkritikken? Nedslag i norsk barnebokkritikk, årgang 1997. *Årboka litteratur for barn og unge 2000* (s. 9–27). Det Norske Samlaget.